

Magaslatok és völgyek

A ruszin–magyar sorsközösség korszakai
a népköltészetben és a valóságban

Az emlékezés képessége – úgy az egyén, mint a közösség tekintetében – korlátozott, és botcsinálta történészek bosszantására olykor a szelektív működésre is hajlamos. Rákóczi fejedelem azok közül való, akiknek dolgait a legmagasabb helyeken is számon tartják, akiken nem fog a múlt idő. Ő, a fejedelem nevezte néven a *gens fidelissimát*, s ezzel emelte magasra, mi pedig változatlan rokonszenvvel tekintünk a leghúságesebb népre, mely rokonszenvre az ő történelmi tisztességük és helyállásuk a fedezet. Vitathatatlan, hogy ebben a kapcsolatban komoly szerepet játszott a magyarok és ruszinok együttélésének eredetmondája, amelyet a maga teljességében Bonkáló Sándor munkájából¹ ismerhetünk. Népköltészetünk e különleges és fontos alkotását² a szakma és a közbeszéd egyaránt jól ismeri, a lecke ismétlése ezért most mellőzhető. Értelmét azonban, mely szerint népeinket az isteni akarat rendelte egymáshoz, érdemes figyelem alatt tartanunk, mert a ruszinok történelmi tudata jórészt ebből a sok évszázados együttélésből ered. Megnyugtató megoldás volna ebben megállapodni, ám a széttagolt, ma öt-hat közép-európai államban élő ruszin nép tisztázatlan etnogenezise – itt-ott száz esztendeje, de különösképpen a kelet-európai rendszerváltozások óta – szak tudósok egész sorát ösztönzi újabb és elmélyültebb kutatásokra. Ennek örülnünk kellene, de ugyanakkor tartunk is tőle, mert az eléggé szerteágazó eredmények újabb kérdéseket, azok pedig további vitákat gerjesztenek.

Számunkra a népeink kapcsolatában mindenkor hídként működő és az adott kor társadalmi viszonyait a maga sajátos módján tükröző folklór biztosítja azt a kultúrtörténeti közeget, mely által bejárhatjuk közös múltunk korszakait, és jelen helyzetünkben, továbbra is a Kárpát-medencei élettérben, megjelölhetjük további együtt haladásunk lehetséges irányát.

Témánkkal kapcsolatban a kutatók tekintélyes névsorát tudjuk felmutatni. Előlegben Erdélyi János, Greguss Ágost és Finciczky Mihály évtizedes együtt-

VÁRI FABIÁN LÁSZLÓ (1951) Mezőváriban (Ukrajna) élő író, műfordító, néprajzkutató.

- 1 Bonkáló Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Budapest, 1939, Franklin Társulat.
- 2 Jézus Krisztus akarata szerint a hegylakó ruszin épületfával és tüzelővel segíti az alföldön élő magyar testvérét, ő pedig kenyérrel és borral fizet érte.

működésének eredményét, a magyar–oroszl népdalok³ magyar nyelvű kiadását említjük, amelyből elsőként értesült a magyar olvasó a ruszin népköltészet különös, egzotikus világáról. S folytassuk máris Ortutay Gyulával, aki komoly, elemző jellegű folklorisztikai tanulmányokkal⁴ adózott Rákóczi hú ruszinjainak. És szóljunk mindjárt Bartók Béláról, aki a ruszin *kolomijka* és a magyar *kanásznóták* összevetése közben csodálkozott rá dalaink közeli rokonságára, és tett a tárgyban máig érvényes megállapításokat.⁵ Egy ukrán folklórtörténész – a magyar zene és zenetudomány hatalmas alakjának nevezve őt – hangsúlyozza, hogy Bartók beírta nevét a kárpátukrán folklór és etnográfia tanulmányozásának történetébe.⁶ De ne hagyjuk ki a felsorolásból Pataky Máriát sem, aki ugyancsak a népzenei kapcsolatok szakértőjeként tanulmányozta a ruszin népzeneét,⁷ s innen egy nagy lépéssel eljutunk Kriza Ildikóhoz, aki a ruszin mese- és mondavilágban megformált magyar történelmi hősöknek a ruszin nép általi tiszteletére irányítja figyelmünket ma is.⁸

De kezdjük sorrendben és korszakonként, ahogyan ígértük.

Igor Kericsa ungvári költő, a ruszin–magyar művelődési kapcsolatok kiváló szakembere, a legkülönbözőbb forrásokból válogatva, 2001-ben kötetben adta ki a ruszinság népköltészetének Mátyás király alakját feldolgozó meséit és mondáit. A kötet előszavában a sokunk által szeretve tisztelt, néhai Udvari István, a Nyíregyházi Főiskola ukrán–ruszin tanszékének tudós professzora többek között kiemeli, hogy a válogatás a ruszin nyelvű Mátyás-mesék és mondák eddigi legteljesebb gyűjteménye, s a magyar népköltési anyaghoz – a szlovák mellett – ez áll a legközelebb.⁹

A nyelvet értő magyar olvasó teljesen otthon érezheti magát a meseszövegek tartalmában, azok ugyanis – kisebb, többnyire a mesék lokalizálására irányuló módosításokkal és névváltoztatásokkal – rendre a magyar anyag motívumkészletéből gazdálkodnak. A gyűjtemény elején mindjárt Iván bacsával, az igazmondó juhással találkozunk, aki, bár a király féltve őrzött aranyszőrű bárányát elcserélte a burkus hercegnő szerelmére, hazudni képtelen. Aztán az okos lány lép elénk, később az okos lányból lett királyné, majd megismerkedhetünk Mátyás királlyá választásának sajátos módon kiszínezett történetével. Nem ma-

3 Fincicky Mihály: *Magyar–oroszl népdalok*. A Kisfaludy Társaság kiadása, 1870.

4 Ortutay Gyula: *Rákóczi két népe*. Budapest, é. n. (1933), MEFHOSZ és Ortutay Gyula: Ruszin–magyar kapcsolatok a népköltészetben. In *A Tisza bölcsője*. Szerkesztette S. Benedek András. Beregszász–Budapest, 1996, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Könyvkiadó.

5 Bartók Béla: *Népzeneék és a szomszéd népek népzeneje*. Budapest, é. n., Somló Béla kiadása, 22.

6 Olena Rudlovcsak: *A kárpátukrán néprajzkutatás története 1914-ig*. Debrecen, 1986, 80.

7 Dr. Pataky Mária: A ruszin népzene. In *A Tisza bölcsője*. Beregszász–Budapest, 1996, Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Könyvkiadó.

8 Kriza Ildikó: Ruszin–magyar folklórkapcsolatok. (A kárpátaljai néphagyomány Mátyás királyról.) In *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából*, 2. Budapest, 1998.

9 *Mátyás, király ruszinuv*. Ubráv Igor Kericsa. Uzshorod, 2001, Poliprint.

radhat ki természetesen a nagy erejű Kinizsi Pál, de még a bakkecskéket is megfejtő öreg szántóvető sem. Ha sietünk, odaérünk még a budai kutyavásárra, és tovább lapozva tanúi lehetünk a kolozsvári bíró udvarában történt nevezetes favágásnak is.

Egy a magyar szájhagyományban ismeretlen mese azonban erős kivételt képezve emelkedik ki a gyűjteményből. Ez Mátyásnak a nevickei vár zsarnok úrnőjével, a „pohányivcsával” (pogány lánnyal, rossz lánnyal), másutt (pogány asszonnyal) vívott párviadalát beszéli el. Volodimir Hnatyuk neves galíciai folklorista már a XIX. század végén közölte a török földről származó, kacsalábú, természetfeletti erővel bíró pogány lány és a király mesés történetét. E különös mesealak a ruszin meseköltészetnek csak ebben a kompozíciójában van jelen, párhuzamai azonban erőteljesen a délszláv folklór felé mutatnak. Lehető legteljesebb leírásával a bolgár népköltészetben találkozhatunk, mégpedig egy hősénekében,¹⁰ ahol „horvát szűzként” emlegetik. A mesealak pártában maradt hajadon, aki a környék lányain bosszút állva megtiltja nekik a férjhez menést. Alattvalóinak tengernyi panaszát hallva, hat vitéz elindul, hogy véget vessen zsarnokságának, de a „horvát szűz” felfedezi érkezésüket, majd „fecskeröptű” táltos lován, „csukódó szablyát” suhogtatva könnyedén legyőzi és „ökörostorral” börtönébe tereli őket, ahonnan csak évek múltán cselled szabadulnak, hogy végül bosszút álljanak a zsarnokon. Halála előtt a „horvát szűz” szerelmet vall az őt legyőző Krali Markónak, elmondja, hogy felesége kívánt volna lenni. Hasonlóképpen alakul Mátyás kalandja is a nevickei „pogány lánnyal”, akinek várát éjszaka a környék háziállatainak csengőkkel, kolompokkal felszerelt, gyertyákkal kivilágított csordájával és a környező falvak fegyverbe szólított népének éktelen ordítózásával rohamozza meg. A halálra rémült „pogány lány” táltos lovára szállva menekül, ezért Mátyás saját táltosára, az ellenfél lovának testvéreire pattanva veszi üldözőbe, s amint utoléri, a „pogány lány” életéért cserébe ugyancsak szerelmét kínálja. Mátyás nem enged a csábításnak, jobbnak látja, ha rögtön fejét veszi, s a pattogva három mérföldre elguruló fej még sokáig szórja az átkot.

Ilyen győzelmekkel és a nép mellé állított igazság képviselőjével Mátyás méltó arra, hogy a ruszinok saját királyuknak tekintsék, tetteit szájukra vegyék. Ezért aztán az ő egyértelműen rokonszenves alakja nélkül szinte nincs prózai szájhagyományokra épülő ruszin folklórgyűjtemény. Leszja Musketik kijevei tudós, az interetnikus kapcsolatok kiváló ismerője, monográfiában¹¹ értekezett és több kitűnő tanulmányban foglalkozott Mátyás királlyal és az ukrán folklór más jeles magyar történelmi alakjával, mégpedig II. Rákóczi Ferencsel és Kosuth Lajossal. Munkásságának gyakorta idézett tétele, hogy az évszázadokon át közös államban való ruszin–magyar együttélés és a történelmi események

10 Krali Markó és a horvát szűz. In Nagy László: *Versek és versfordítások, II.* Budapest, 2004, Holnap Kiadó, 155.

11 Leszja Musketik: *Folklor ukrájinszko–uhorszko go porubiszjá.* Kijiv, 2013, Ukrájinszkij pizmennik.

közös megélése a két ethnosz népköltészetében jelentős kölcsönhatást eredményezett.

A másik, kétségkívül kiemelkedő történelmi szereplőnk, II. Rákóczi Ferencet a ruszin közösség talán még Mátyásnál is nagyobb szeretettel zárta lelkébe. E hűséget és ragaszkodást S. Benedek András a *gens fidelissimával* foglalkozó kisonográfiaiban¹² azzal magyarázza, hogy patriarchális értelemben Rákóczi volt a ruszin népesség utolsó ura, akit a hegyvidék népe legendák hőseként tisztelt, és tetteit nemzedékről nemzedékre emlegették. Így születtek meg azok a történelmi mondák, amelyeket ruszin és magyar egyaránt gyakran emleget.

A ruszin Rákóczi-hagyományt faggatva Ortutay feltesz egy lényegbevágó kérdést: „Emlékezett-e a nép akár csak rövid ideig is arra a fejedelemre, aki érte harcolt és a magyar szabadságért? Hagyott-e nyomot a nép tudatában ez a szabadságharc, s hogyan gondol vissza rá? Mert a nép nem adatokban, pontos évszázadokban gondolkozik, de mindig a lényegre vonatkozó általános igazságokban, és ítélete sohasem véletlen vagy önkényes, hanem százados tapasztalatok kemény és vesztegethetetlen okossága.” Történelmi dalaik „jól mutatják, hogy a ruszinság éppúgy látta a felkelés okait, mint a magyar nép, s éppúgy örvendett a harci dicsőségnek, s bánkódott a felkelés hanyatlásán”.¹³ De nem is a dalok alkotják a ruszin nép Rákóczi-kultuszának gerincét, hanem a magyarral összehasonlítva is gazdag mondakincs, melynek több jeles, regényesre színezett darabját a ruszin származású Fedics Mihály meséi¹⁴ őrizték meg. A magyar olvasónak legfeljebb az szokatlan, hogy a mondák legtöbbször az ellenségei által hajszolt, bujdosó fejedelemről szól.

Így a máramarosi Bovcár-kút története is a halálra keresett Rákóczi nevét őrzi. A monda szerint üldözői elől a fejedelem és kísérői egy máramarosi településen találtak rejteket. Amikor elmúlt a veszély, hogy a falu népének meghálálja az iránta tanúsított jószágát, embereivel kutat ásátott, mert a faluban nem volt víz, s a kút kőfalát egy szakaszon a fejedelem maga rakta. Rá is írta egy lapos kőre, hogy „Itt járt Rákóczi”. Az emberek ezt mindjárt saját nyelvükre fordították, s azóta is mondogatják: „Bóv cár”, azaz: Itt járt a fejedelem.¹⁵

A zavadvai (Vereckéhez közeli település) lakosok pedig arra emlékeznek, hogy amikor Rákóczi Lengyelország felé vette útját, egy ruszin gazda házában töltötte az utolsó éjszakát. Szabad fekhely ugyan nem volt a házban, ezért a nagy tölgyfaasztalon hajtotta nyugalomra a fejét. Aludni azonban nem sokat tudott,

12 S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok*. Kisonográfia. Budapest, 2003.

13 Ortutay Gyula: Ruszin-magyar kapcsolatok a népköltészetben. In *A Tisza bölcsője*. Szerkesztette S. Benedek András. Beregszász-Budapest, 1996, Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Könyvkiadó, 135.

14 *Fedics Mihály meséi*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Budapest, 1940.

15 *Szépesszony dombja. Kárpátaljai történelmi és helyi mondák*. Összeállította Dupka György és Zubánics László. Ungvár-Budapest, 2014, Intermix Kiadó.

csak hánykolódott, ezért elővette kését, és unalmában az asztallap síkjába belevészte nevének kezdőbetűit. Ugyanezt a történetet a pudpalóciak is sajátjuként őrzik és terjesztik ama bizonyos asztal faragott részleteinek bőséges ábrázolásával.¹⁶

Száldobos község a Máramaros kapujának tartott Huszttól nem messze található. Rákóczi seregében küzdött egy odavaló, szép szál ruszin legény, aki a csapat dobosa volt. Mindenki elpusztult abban a csatában, csak ő menekült meg egyedül, s róla nevezték el a települést Száldobosnak. Kék dolmányban tért haza, ezért arrafelé a házak falait azóta kékre festik.¹⁷

A fent ismertetett, többé-kevésbé kerek szerkesztésű mondákon kívül számos töredék árulkodik még a hegyek népének hajdan gazdagon virágzó Rákóczi-kultuszáról, de manapság leginkább már csak akkor emlegetik a fejedelem nevét, ha éppen hitetlenkedve beszélnek valamiről, amelynek megvalósulásában nem bíznak. „Bude, ják Rákoczi prijde” – azaz: Akkor lesz ebből valami, ha Rákóczi visszatér – mondogatják gyakran.

Ortutay fentebb említett tanulmánya a ruszin folklór Kossuth Lajossal foglalkozó szövegeiről is beszámol. „Amilyen örvendezéssel figyelhettük, hogy Mátyás és Rákóczi szerepét a ruszin nép mennyire megértette, s mily szeretettel őrizte, annyira meglephet az első pillanatra, hogy Kossuth Lajosról mily kevés megértéssel szólnak dalai. Pedig a jobbagyság felszabadításával a ruszin jobbagy érdekeit is szolgálta.”¹⁸ Tudjuk, hogy a ruszin honvédek, a görög katolikus kispapokból képzett tüzérek hősiek helytállással szolgálták Kossuthot és a magyar szabadság ügyét, de az osztrákok előretörésének és a cári csapatok beavatkozásának hírére a kezdeti lelkesedés érdektelenségbe ment át, majd teljesen megszűnt. Ortutay egy meg nem nevezett ruszin szerzőt idéz, aki apái nemzedékét emlegetve fanyalgással írja, hogy ők is részt vettek Kossuth „balamutájában” (zavargásában), de nem tulajdonít nekik ezért semmilyen érdemet. „Mintha kiveszett volna a ruszinság lelkéből a közös ügy iránti lelkesedés” – panasolja Ortutay, majd megjegyzi, hogy a szabadságharcról szóló dalok némelyikében azért még „felüti fejét a részvét és a szánalom a magyarok élet-halál harca és Kossuth iránt”.¹⁹

Ne csodálkozzunk ezen egy percig se, csipkedjük meg magunkat inkább. A XIX. század közepén vagyunk, amikor Ausztriának és Oroszországnak már megfogalmazott politikai érdeke, hogy a ruszin népet Magyarország ellen fordítsa. Jól érezhetően erősödik, támadásra kész a nemzetek összeuszítását szolgáló osztrák propaganda, s tudvalevő, hogy egy jól szervezett lejárató akció hadosztályok erejével ér fel. Mutatkozik mindjárt az eredmény is: a ruszin értelmiség soraiban egyre több a ruszofillá lett hangadó. A változóban levő poli-

16 Uo.

17 Uo.

18 O. Gy.: I. m. 144.

19 O. Gy.: I. m. 145.

तिकai léggör csakhamar a folklór hordozóközegére is áterjed, s a sorsa fölött szánakozó Kossuthnak, azaz a magyaroknak már ezt a sajnálkozó elutasítást kell hallaniuk: „Kossuthunk, Kossuthunk, mért verbuválsz minket, kevés a te pénzed, mivel látsz el minket?”²⁰

Érdemes ezen a helyen kissé megállni és elgondolkodni, mert a tények állása szerint a ruszinság ezzel a félrehúzódással maga függesztette fel a *gens fidelissima* státusát. Kérdezhetnénk: A ruszinok hűsége csak Rákócziira vonatkozott, s a magyar nemzetre már nem? Valóban: ruszinjaink az ország más nemzetiségeihez hasonlóan talán most érzékelik először, hogy Közép-Európa égboltján jelentősen átrendeződött a csillagok állása, s ebből azt olvassák ki, hogy a magyarok ügye veszendőben van, Magyarország a hanyatlás kapujában áll. Hát hogyne fordultak volna el, amikor vezéreik – a Debrecenben, Sárospatakon, Prágában, esetleg Lembergben iskolázott írástudók – a geopolitikai helyzet előre látható változásának tükrében már más patrónusok kegyeit kínálgatják és közvetítik szeretett népüknek?

Az első világháború idején a ruszin folklór – még teremtő erejének teljében – a régi katonaelet motívumait variáló *kolomijkák* mintájára százával termi a háborúellenes dalszövegeket. Nagyon helyes, ezt teszik a magyar bakák is, szinte keresni kell repertoárjukban az őszintén hazafias népi katonadalokat, s ez teljességgel érthető. De befejeződik a háború, s a békeszerződés értelmében Mohács óta nem tapasztalt szomorú sors vár a magyarokra. S levegőben mindjárt a kérdés: ruszinjaink miként élik meg a velünk történt gyalázatot? A szláv fenntartóság alá került nép hallgat, s ebben lehet együttérzés is.

A csehszlovák respublika idején egy bizonyos Kornyilo Zaklinszkij galíciai származású ukranofil folklorista, a beregszászi orosz gimnázium tanulóival történeti mondákat gyűjtetett, s egy válogatást 1925-ben Kassán²¹ hazafias nevelési céllal ki is adott. Az első oldalakon Laborc vezérről és Jarosláv fejedelemről olvashatunk mindössze két, illetve egy kétes hitelű történeti mondát, azonban a tatár betörésekre, a helyi (ruszin) lakosság velük folytatott küzdelmeire már tucatnyi szöveg emlékeztet. De a magyarokról sem ezekben, sem más helyi eredetmondában nem esik szó, vagy ha mégis, csak nagyon kevés, és az is elmarasztaló hangnemben szól. Megjegyzendő, hogy Mátyás királyt, Kinizsit és Rákóczit ebből a gyűjteményből sem lehetett kihagyni, mert őket változatlanul sajátjukként, Máramaros vármegye lakosaiként emlegetik. A gyűjtemény egyik fejezete Podkarpatszka Rusz más népeit is felsorolja. „A ruszinokon kívül régtől fogva más népek is éltek Podkarpatszka Ruszban. A népi mondák Hunokról és Rácokról beszélnek. Természetesen éltek itt valahonnan jött Ma-

20 O. Gy.: I. m. 146.

21 *Hárodnyi opovidánnyá pro dávninu. Isztoria Podkarpatszkoj ruszi v perekázákh. Zobraľi ucse-niki beregovszkoji gimnázii.* (Népi elbeszélések a régmúltból. Podkarpatszka rusz története mondákban. A beregszászi orosz gimnázium tanulóinak gyűjtése.) Szerkesztette Kornyilo Zaklinszkij. Kassa, 1925.

gyarok és Tatárok, aztán Vlachok vagy Románok és Szászok is. Manapság a Szászok Szemihorodban,²² azaz Erdélyben élnek. És voltak itt nagyon régen Polovecek (besenyők – V. F. L.), aztán Törökök. Ők sokszor harcoltak errefelé.” Hát kell ehhez kommentár?

Hatalmas veszteségekkel, de átélték népeink a 2. világháborút is. A hazatért ruszin frontkatonákat, az egykori honvédeket faggatva az ukrán folkloristák olyan dalszövegeket is felvesznek gyűjteményeikbe, amelyekben már túlteng a Magyarország, az idegen érdekekért vívott háború és a katonai felettesek iránti ellenérzés, s olykor eléggé barátságtalan fogalmazásokkal találkozhatunk: „Tá oni nász bidnikh ljudej do táboriv hnáli / ‘bidis ruszin’, tá i ‘disznov’ vni nász náziváli; „Pojiv magyjár bilu muku ják szvjátu zirnicju / Nám záhányáv u Kárpáti hnilu tengericju”; „Záplákáli sztári j máli ráno u szubotu / vzjáli khlopciv pir jániku v láher ná robotu.” Nyersfordításban magyarul ez az értelme: Bennünket, szegényeket táborba hajtottak, bűdös ruszinnak, disznóknak neveztek. A magyarok fehér kenyeret ettek, elibünk pedig romlott tengeridarát szórtak. Szombat reggel sírva keltek öregek és gyermekek, a fiúk meg zöldhagyma szárát szaggatták, azzal mentek munkába. A „bűdös ruszin” és a „disznó” minősítések használatában, az őrmesterek kommunikációs kultúrájában, sajnos, nincs okunk kételkedni. Rendszerint így van ez – személyes tapasztalatból mondom – minden egyes hadseregben. Ami azonban a sanyargatást illeti, enyhe túlzásnak vélem, s erre egyre több a példa: „Oj, prijsov iz Budápeštu pán ná biloj kljácse, a mágyjári »Iljen Horti!«, á ruszini v plácsi. Oj, mágyjári nye bojári, a likhi tátári, khotyili nász zákuváti v veliki kájdáni.” Magyarul: Fehér lovon érkezett meg Horti Budapestről, a magyarok éljeneztek, a ruszinok sírtak. A magyarok nem bojárok, senkit sem kíméltek, béklyóba akartak verni, mint a vad tatárok. De változik a hang, olvashatunk ennél erősebb, egyenesen fenyegető mondatokat: „Oj Hortiju, Hortijniku, prokljánu tyá dusu, cserez tebe bez miloho szumuváti musu!! Hortijá bö povisziti ná szuhogo dubá, Koj vin uzjáv od gyivcsini khlopcjá i holubá!” Magyarul: Ej, te, Horti, a lelked is legyen elátkozva, mert miattad nem láthatom a kedves galambom. Hortit fel kén akasztani száraz tölgy ágára, amiért a két szerelmest széjjelválasztotta. S még egyet, utolsóként hadd idézzek a háború végéről: „J zelená poloniná szim hid ne oráná, Á u hogyi szorokpjátim kulymi zászijáná. Ruszki hlopci do mágyjára prolomili brámu, ruszki hlopci od mágyjára odobtáli prápor. Koj zácsáli ruszki hlopci mágyjáriv sztriljáti, to ne ználi mágyjáríki de szjá pohováti. Oj, rusznáku-neboráku, zácsékáj hodinu, tá ne zsini iz nyá dusu, bo záráz pokinu.” Nézzük hát, milyen lehetett a „hős felszabadítókhoz” csatlakozva a magyarok ellen fordulni: Már hetedik esztendeje nincs a mező szántva, negyvenötben mégis golyókkal lett teleszórva. Az oroszok a magyarra ajtóstól rátörtek, kezükből a harci zászlót mindjárt kiragadták. Oroszok a magyarokra mikor lőni kezdtek, azt sem tudták,

22 Szemihorod – jelentése: Hétváros.

hová, merre menekülhetnének. Ne szorítsd ki, szegény ruszin, belőlem a lelkem, kiadom én magamtól is, csak egy órát várjál.²³

A dalszöveg csak népköltészet, tehát mese – mondhatnák azok, akiknek szépérzékét és általában a meggyőződését zavarja az utolsó három idézet. Hadd következzenek hát a konkrétabb és kegyetlenebb, de a valós életből kiemelt tények.

Horváth László Bene község általános iskolájának köztisztviselőként álló magyar szakos tanára (1926–2007) 1944. november 18-án édesapjával és több száz férfitársával, szovjet fegyverek alatt, indult Szolyvára. A mindinkább szűkülő völgyben, mint visszaemlékezésében írja, a Latorca kanyarulatait követő úton a hajcsárok rövid megállást parancsoltak. „E pihenő alkalmával vallottam be édesapámnak egy titkomat, amely két-három hete nyomta a lelkemet. Történt, hogy egy este szekérderéknyi ruszin legényt szállásoltak be hozzánk. Önként jelentkeztek a szovjet hadseregbe, s szekérral igyekeztek Munkácsra. Köztük volt egyik ismerősöm, a csománfalvi Döme, egykori huszti gimnazista, akivel 1942 nyarán együtt voltam leventetáborban az erdélyi Rónaszéken. Elláttuk a fiúkat vacsorával, megkínáltuk újjborral, miután ők szétszéledtek a faluban. Visszatérésükre élénken magyarázták, ki melyik, hányas számú házat nézte ki magának. Egyikük bizalmaskodva félrehívott, s borgőzös »jóindulattal« segítségemre: se hová ne menjek, ő majd feleségül veszi a húgomat, én pedig cseléd leszek náluk – ne féljek, nem lesz rossz dolgom. Döméhez fordultam magyarázatért, aki elmondta: nekik azt ígérték, hogy a magyarokat kitelepítik, házaikat pedig a hazatérő ruszin frontharcosoknak adják... Édesapám meghallgatott, s utána sokáig szótlánul rőttá az utat mellettem. Aztán mély sóhajjal ennyit mondott: »Bízzuk, fiam, az Istenre.«²⁴

Hát igen, apáink ezt a korszakváltást is végigszenvedték. Ha a ruszinság korábban csak elfordult tőlünk, nem férhet hozzá kétség: a hatalom közelébe került képviselőik pálfordulása most már teljesnek mondható...

Az egymással hosszú időn át sorsközösségben élő népek különböző történelmi szituációkban való viselkedését, nagyjából 150–170 évre visszamenőleg, Andrásfalvi Bertalan tanulmányozta, ám a kapott eredményből elkeserítő következtetésre jutott. A nyerő helyzetbe került vagy a győztesekkel komázó közösségek, csoportok, bár a béke idején szépen megfértek a más nyelvet beszélő, más kultúrát gyakorló szomszédok mellett, helyzeti fölényük és büntethetetlenségük tudatában olyan cselekedetekre vetemedtek, amelyeket korábban maguk is elítéltek volna. Fölöttébb felbátorodhattak, és ezzel el is embertelenedtek – mint beszéltek – 1849 nyarán azok a német ajkú lakosok, akik a segesvári csatamezőn maradt holtakat kifosztották, a még lélegző sebesülteket pedig agyonverték. De

23 Leszja Musketik: *Folklor ukrájinszko-uhorszkogo porubizsjá*. (Az ukrán–magyar nyelvhatár népköltészet.) Kijiv, 2013, Ukrájinszkij Piszmennik, 191.

24 Horváth László: *Élet és halál árnyékában*. In *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben (Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok)*. Ungvár, 2017, Intermix Kiadó, 81.

hallhattunk és olvashattunk eleget a háborút követő romániai és szerbiai, magyarokkal szemben elkövetett baltás gyilkosságokról és egyéb formákban történt kivégzésekről. Hasonló kárpátaljai borzalmakról nem ír a krónika, az óvatos szóbeszéd azonban számon tart ezt-azt. Suttogták, még a 70-es években, hogy egy Ungvárhoz közeli ruszin faluban, ahol mindössze nyolc-tíz magyar család élt, 1944 decemberének egy reggelére házaik megüresedtek, helyük kihült.

Legyen ebből már elég! Lélegezzünk fel abban a hitben, hogy ehhez hasonló történelmi helyzettel és a fentebb idézett dalszövegekkel többé nem kell szembesülnünk. Ennek ellenére sokakból kikívánczik a kérdés: Mégis, miért tántorodott el tőlünk Rákóczi népe? Az önálló államiságot soha nem ismerő ruszinokat egészséges életösztönük minden időben oda hajlította, ahonnan a támaszt és védelmet várhatták. Ha a csehektől, hát hozzájuk, ha pedig a nagy szláv testvér, az orosz ígért kenyeret és oltalmat, őket illetve a hűség, ám az új helyzettel nehezen barátkoznak, az ukrán fennhatóság magyarnak, ruszinnak egyaránt rossz.

Az ukrajnai belpolitikában szemlélődve lépünk vissza egy évtizeddel, amikor 2007 márciusában, előzetes sajtóvitákat követően, a Kárpátaljai Megyei Tanács napirendre tűzte a ruszinok őshonos nemzetként való elismerésének kérdését. Igazi meglepetésként hatott, hogy a 75 jelenlevő képviselőből 71 szavazott a ruszinok mellett. Nagyszerű! – örvendeztünk –, Kárpátalja helyi politikusai kedvünk szerint gondolkodnak! Ám az eredmény nemzetiségi toleranciájáról nevezetes szülőföldünkön újabb sajtóvitát indított el. A véleményt nyilvánító történészek többsége, mint az alábbi idézet szerzője is, a kijevei álláspontot képviselték: „Ruszinoknak, ruténoknak Anonymus sem a Kárpátok alján élöket, hanem a keleti szlávokat nevezi... Nem járt itt soha sem Cirill, sem Metód, sem a tanítványaik, és nem kereszteltek ruszinokat, mert akkor itt ez a nép nem is létezett. A ruszinok tulajdonképp Galíciából, az akkori Lengyelországból települtek be a mai Kárpátaljára, és így bizonyítottan ugyanolyan ukránok, mint a hágókon túli nemzettársaik.”²⁵ Mondjuk ki: az érvek sántítanak, de egyben rendkívül tanulságosak, hiszen az utóbbi évtizedekben folyton azt kellett hallanunk, hogy honfoglaló őseink itt már összefüggő szláv népességet találtak. Íme, egy felmutatható, használható cáfolat a másik térfélről.

De amúgy se keseregjünk. 1989 nyarán, amikor a kárpátaljai magyarság Tiszaujlakon – több ezres tömegben – az újjáépített Turul-szoborhoz vonult, nem maradtak otthon a ruszinok sem. Jöttek ragyogó tekintettel, boldogan, akárcsak 1935-ben a 200 éve halott fejedelem emléke előtti főhajtásra, s hogy kibontsák és utoljára felmutassák legdrágább kincsüket: az eredeti, hajdan még Rákóczi-tól szolgált lobogót. A zászlónak ekkorra (1989) már nyoma veszett, de képviselőjük a mikrofon elé állva, a kijevei állásponttal szembehelyezkedve, hitet tett a kárpátaljai magyarokkal együtt remélt közös jövő mellett. Holott mindenek előtt a *múltat kellett volna bevallani*, ahogy illendő lett volna: töredelmesen és

25 Jozsif Kobály: A ruszinokról. *Kárpáti Igaz Szó* (az „igazi”), 2007. 03. 17.

kölcsönösen. Erről lekéstünk, de közeledési szándékukat ruszinjaink szónokai minden esztendőben, minden lehetséges alkalommal megismétlik. Sajnálatos, hogy hiábavalóan, mert nincs, aki fogadja a kinyújtott kezét. Magyar érdekvédelmi képviselőnk nem veszi komolyan annak a több száz ezres, ám szervezetileg széttagolt népnek a közeledését, amelynek hangadóit az ukrán kormány több alkalommal szeparatistáknak bélyegezte, és üldözi folyamatosan. De a ruszin – már meggyőződhattünk róla – példátlan módon kitartó. Csalhatatlan hatodik érzékükkel felfogták Magyarország gazdasági és politikai emelkedésének jelentőségét, tömegesen tanulják a nyelvünket, egyre gyakoribb és fényesebb arcukon a felénk küldött mosoly. Nekünk pedig – de a kereszténységében és nemzeti értékeiben erősen hanyatló Európának is – nagy szükségünk van most minden mosolyra. A ruszinok türelmesek, mint világegyetünkben mindig. A ruszinok várnak. Lehet, hogy ismét Rákóczi?

Nagy László tusrajza Szécsi Margit: A Nagy Virágvágó Gép című verséhez (vázlat, 1969)